

Szabó Zsolt:

Tenni vagy nem tenni? Ez itt a kérdés – őszintén a kényszervallatásról

I. Középpontban a materiális igazságérzet

A modern és primitívnek nem nevezhető társadalmakban nem szokatlan jelenség, hogy valamihez töretlenül ragaszkodunk. Ragaszkodunk több évtizedes, több évszázados jogintézményekhez, melyek már elavultak, ragaszkodunk idejét múlt jogelméletekhez és jogelvekhez, nem végső sorban ragaszkodunk nemzetközi egyezményekben foglalt, Alkotmányokban deklarált abszolút emberi jogokhoz, holott azok „felülvizsgálatára” rég nem került sor.

- 19:15. Budapesti Rendőrkapitányság, miben segíthetek?
- 19:16. Jó napot kívánok. Az emberek őriöngve menekülnek a Puskás Ferenc Stadionból. Fekete füst száll fel az egyik szárnyból. Mintha robbanást hallottam volna.
- 19:17. Azonnal küldjük az egységeket.

A 2015. november 13-i párizsi merényletek (is) gondolkodásra sarkalltak. A korlátozhatatlan emberi jogok alól valóban nem tehetünk kivételt? Nem állhatnak fel olyan helyzetek, amelyek megkövetelnék a! cikkek felfüggesztését? Egy szükségállapot idején is - amelynek alapja egy könyörtelen és brutális terrorista támadás-sorozat – a *ius cogens* márpedig *ius cogens*?

- 21:02. Jelentem tábornok úr, a kommandós csapatok három terroristát ártalmatlanítottak, a negyedik fegyverest elfogtuk és elszállítottuk. Nem hivatalos információk szerint az eddigi áldozatok száma meghaladja a negyvenet.
- 21:03. Mit tud az elkövetés körülményeiről?
- 21:04. A stadion egyik szektorában robbantottak. A négy terrorista a déli vészkijárat külső oldalán várta a menekülőket, majd a kilépőkre gépfegyvereikkel folyamatosan tüzeltek.
- 21:05. Mondott bármit is az életben lévő merénylő?
- 21:05. A kihallgató tiszt – a tolmács segítségével – annyit ki tudott belőle szedni, hogy holnap, pontosan 08:00 órakor a három pályaudvar közül valamelyikben, illetve a budapesti bevásárlóközpontok egyikében bomba fog robbanni.

Dolgozatom azt a kérdést keresi, vajon az elfogott terrorista - akinek egy bekövetkező csapásról tudomása van, és rendelkezik olyan információkkal, melyek segítségével a tragédiát a hatóságok meg tudnák akadályozni – hivatalos eljárás során kényszervallatható-e? Ugyanez merül fel azzal az elfogott emberrablóval szemben, akin

az általa ismeretlen helyen fogva tartott sértett élete múlik, s a sértett megmentéséhez csak az elkövető által birtokolt adatra lenne szükség.¹

II. Mit mond a norma (...)

Nem könnyű feladat eldönteni mi a helyes válasz, hiszen mindenekelőtt meg kell állapítanom, hogy a halálbüntetés eltörlése óta az emberek megkínzása, kényszervallatása jelenti leginkább az élethez és a méltósághoz való joguk földbe tiprását. Hazánk is ratifikálta azt a nemzetközi egyezményt, melynek 3. cikkelye deklarálja a kínzás tilalmát, így az egyezményt kihirdető, az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló 1993. évi XXXI. törvény demokratikus jogállamunk kezét is megköti.²

Arról se feledkezzünk meg, hogy a Btk. 278. §-a bünteti a hatósági eljárásban történő kényszerítést, továbbá a 301. § (1) bekezdése a hivatalos személy eljárása során tetteleges bántalmazását egy évtől öt évig terjedő, míg a 303. § (1) bekezdése a hivatalos személy kényszervallatását szintén egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel szankcionálja.

Az Emberi Jogok Európai Bíróságának³ (a továbbiakban: EJEB) gyakorlatát vizsgálva megállapítható, hogy a kínzás alóli mentességhez való jog abszolút jog, amitől semmilyen körülmények között – még rendkívüli állapot (háborúval fenyegetés, hadiállapot, belső politikai bizonytalanság stb.) idején sem – lehet eltérni. Ezzel a Bíróság az egyik legalapvetőbb értékét védi a demokratikus társadalomnak.⁴

A kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetések és bánásmódok elleni nemzetközi (ENSZ) egyezmény⁵ 1. cikkének 1. pontja határozza meg, hogy magának a kínzás fogalmának milyen nemzetközi szinten elismert elemei vannak.⁶ E fogalmakhoz még társul az EJEB és az ad hoc nemzetközi Törvényszékek⁷ által kialakított gyakorlat. Ami bizonyos, hogy a kínzás tilalma *erga omnes* kötelezettség és a nemzetközi jog *ius cogens* szabályai közé sorolandó.

A magyar bírói gyakorlat - a jogharmonizációnak eleget téve - kényszervallatásnak minősíti a vallomás vagy a nyilatkozat kikényszerítését, ha az bántalmazással, erőszakkal vagy fenyegetéssel történik, és amely bármely hatóság előtt folyamatban levő eljárásban megvalósul.⁸

¹ Kiemelem, hogy itt nem a büntetőeljárás során történő bizonyításon van a fókusz, nem az elkövető által megvalósított bűncselekmény törvényes bebizonyítása van a középpontban, hanem emberi életek és méltóságok.

² Senkit sem lehet kínzásnak, vagy embertelen, megalázó bánásmódnak, vagy büntetésnek alávetni.

³ Természetesen a magyar Alkotmánybíróság sem gondolja ezt másként ld. 64/1991. (XII. 17.) AB határozat.

⁴ Gellér Balázs (szerk.): Györgyi Kálmán ünnepi kötet- KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó, Budapest, 2004, 255-257. o.

⁵ *United Nations Convention Against Torture* (UNCAT)

⁶ Az Egyezmény Magyarországon 1987. június 26-án lépett hatályba, amely az 1988. évi 3. törvényerejű rendelettel vált hazánk belső jogrendszerének részévé.

⁷ ICTY és ICTR

⁸ BH 1983. 147; BH 1983. 223; BH 1987. 462; BH 2000. 225.

Konstatálhatjuk, hogy a kínzás fogalma rendkívül tágan értelmezendő.⁹ Beletartozik minden olyan cselekmény, amely a fogva tartott számára komoly testi és lelki fájdalmat, szenvedést okoz, ami egy súlyos és szándékos kegyetlenséget feltételez, továbbá alkalmas erős félelem és lelki gyötrelmére kiváltására, amely egyfajta alsóbbrendűségi érzést vált ki belőle, ezáltal degradálva az elkövető személyét mintegy a hatóság tárgyává, eszközévé. Mindezt hivatalos eljárásban, hivatalos személy által annak érdekében, hogy vallomást, nyilatkozatot tegyen az illető.¹⁰

Végül megjegyzem, hogy január elsejétől megkezdte működését a kínzás elleni nemzeti megelőző mechanizmus rendszere, az OPCAT (*Optional Protocol to Convention Against Torture* – ENSZ egyezmény fakultatív jegyzőkönyve). Az ombudsman speciális eljárási és intézkedési jogkörében lép fel annak érdekében, hogy a „személyi szabadságuktól valamilyen bírói, közigazgatási vagy más hatóság utasítása értelmében megfosztott, fogva tartási helyeken őrzött személyeket ne érhesse kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód.” Ez is azt bizonyítja, hogy a csatlakozó államok a kínzás abszolút tilalmát szándékoznak feltétlenül erősíteni.¹¹

A fogalmak és a jogellenes magatartások (melyek alól kivételt nem tűr a jogállamiság) hazai és nemzetközi szintű körülbástyázása után vizsgáljuk meg, hogy mit mutat a józanész.

III.(...) és miről árulkodik a valóság?

Előjáróban érdemes leszögezni, hogy a szakirodalomban a kényszervallatásról kétféle megközelítés figyelhető meg, büntető eljárásjogi és büntető anyagi jogi. Egyik esetben a nyomozóhatóság – a bűncselekmény felderítésének sikeressége, gyorsasága, egyszerűsége, költségtakarékossága csábításának engedve – „veszi igénybe” az illegális módszerek tárházát. Kevesebb munka, az elismerés és a szakmaiság netovábbját reprezentáló bűnügyi statisztika könyvelhető. Az inkvizitórius eljárás hagyatékának kártékonyágához nem férhet kétség.

Németh Zsolt egyenesen úgy fogalmaz, hogy a kényszervallatáshoz fűződik egy élmény, ami megrészegeti a vallatót, ami az azonnali igazságszolgáltatásból fakad. Akaratlanul is elhatalmasodhatnak rajta az érzelmei, hiszen nem fog tudni elvonatkoztatni attól a sztereotípiától, miszerint a bűnt elkövetők mind gazemberek, gátlástalanok, az erőszak kézzel fogható megtestesítői. „A bűnnel kapcsolatos erkölcsi felháborodásuknak fognak hangot adni, illetve ennek engedve fognak cselekedni.”¹²

⁹ Grád András – Weller Mónika: *A strasbourgi emberi jogi bírászkodás kézikönyve*, HVG-ORAC, Budapest, 2011, 117-120. o.

¹⁰ Haraszti Margit Katalin: A kínzás és az embertelen vagy megalázó bánásmód és büntetések tilalma az ENSZ és az Európa Tanács legfontosabb dokumentumaiban, valamint az állampolgári jogok országgyűlési biztosának tevékenységében, *Acta Humana*, 2008/3., 49-60. o.

¹¹ Pesti Ügyvéd, 2015/1., 7. o.

¹² Németh Zsolt: A kényszervallatás kriminológiája – avagy a kényszervallatás ártalmairól, *Belügyi Szemle*, 2000/7-8., 108-109. o.

Ha ezt a tézist elfogadjuk – s lássuk be, nem légből kapott az állítás –, akkor a hatóságok nagyobb tárgyi súlyú bűncselekményt fognak elkövetni adott esetben, mint maga a terhelt. E cselekmények mögött nincs igazolható legalitás, nincsenek olyan, az Alaptörvényben deklarált emberi értékek, amelyek közül az egyiket a másik elé kellene helyeznem.¹³ Irracionális lenne egyáltalában véve az arányosság felmerülése, hiszen az érzelmekkel feldúlt, erőszak-monopóliummal felhatalmazott személy egyéni bosszújának lenne eszköze a kényszervallatás.

Másik esetben a nyomozási szakban történő bizonyítás, a bizonyítékok felkutatása és szolgáltatása (erőszakkal) fel sem merül. Tisztán a dogmatikára helyeződik a hangsúly. A sértett élete, méltósága, a sértett életének megmentéséhez fűződő társadalmi érdek legitimálhatja vajon az elkövető testi épségén, egészségén, méltóságán esett szándékos (jogsértő) csorbát?

Szikinger István kiváló művében Richard Posnerre hivatkozik, aki azon az állásponton van, hogy „a közhatalom nevében fellépő személy döntsön a helyzetnek megfelelően, azután vállalja a felelősséget. Ha valóban egy város megmentéséről volna szó, némi ujjszavaráss, vagy akár nagyobb fizikai győtrelem okozása árán, akkor az emberek többsége nem habozna a kisebbik rosszat, vagyis a tortúrát választani.”¹⁴ Osztom Posner véleményét. Kimondva- kimondatlanul, a hatóság tagjainak jogon kívüli¹⁵ kötelezettsége, hogy a taglalt esetekben saját belátásuk szerint cselekedjenek, majd vállalják annak büntetőjogi következményét.

A társadalom kvázi elvárhatja, hogy az állam polgárainak védelme érdekében, példának okáért a Rendőrségbe vetett bizalomból, a Rendőrség rendeltetéséből adódóan a rend őrzője kényszervallasson egy nemes célból. Nincs szükség bírói engedélyekre, sem büntetethőséget kizáró jogintézményekre (pl. jogos védelem), sem pedig utólagos kegyelmekre.

IV. Wolfgang Daschner rendőrfőnök, aki mert lépni

Németországban Daschner ügyként vált elhíresültté az az eset 2002-ben, melynek során egy fiatal hallgató elrabolta egy gazdag család tizenegy éves gyermekét, Jakob von Metzler, elengedéséül pedig váltságdíjat követelt. A német hatóságok kézre kerítették az emberrablót, a sértett kilétére viszont nem derült fény, így fel volt adva a lecke - valamilyen módon ki kell szedni az elrabol és magatehetetlen gyermek tartózkodási helyét annak érdekében, hogy az ne veszítse életét.

Daschner rendőrkapitány-helyettes módszere a következő volt: a gyanúsított kihallgatásakor tudomására adta, hogy éppen útban van az őrsre egy „speciális” szakismerettel rendelkező, erős felépítésű kolléga, aki a megfelelő tapasztalatokat

¹³ Alaptörvény I. cikk (3) bekezdés.

¹⁴ Szikinger István: Tortúra a rendészetben, *Rendészeti Szemle*, 2008/11., 63. o.

¹⁵ A jogrendszer utóbb sem szentesítve a kényszervallatást.

felhasználva majd kiszedi az életmentő vallomást. A speciális szakismeret olyan fájdalmak okozását jelentette különböző testi fenyítésekkel, amelyek egyrészt nem hagynak nyomott, másrészt abszolút alkalmasak a lelőhely kicsikarására.

A híres frankfurti per során a bíróság az ítéletben leszögezte, hogy „az állam még életvédelmi kötelezettségének teljesítése körében sem lépheti túl az állami cselekvés alkotmányos korlátait. (...) A kínvallatás gyakorlatát nem tűrheti meg a jogállam, még a legszélsőségesebb határhelyzetekben sem. A biztonság csalóka illúziójáért nem áldozhatjuk fel a civilizáció fundamentális vívmányait.”¹⁶ Ennek értelmében az ügy sértettjének, az elrabolt gyermek megmentéséhez fűzött társadalmi érdek alul marad az emberrabló méltóságának védelmével szemben.

Winfried Brugger¹⁷ jogtudós a kínzás tilalmától való eltérésben látja a megoldást az ehhez hasonló patthelyzetekben, ha az alábbi nyolc konjunktív feltétel teljesülése bizonyos: „1) ártatlan személyek élete vagy testi épsége 2) nyilvánvaló, 3) közvetlen 4) súlyos veszélyben forog. A veszélyhelyzetet 5) egyértelműen azonosítható tettes okozta, és 6) egyedül ő képes a veszélyhelyzet elhárítására, 7) az elhárításra pedig jogi értelemben köteles. A testi kényszer alkalmazása 8) az egyetlen lehetőség a szükséges információk megszerzésére.” Brugger szerint a kínzás célja az, hogy a tettest a mások méltósága által szabott korlátok közé visszaszorítsa, így biztosítva a jogalanyok egyenlő szabadságának reparálását.¹⁸ Az ügyben kiszabott büntetés egy jelképes pénzbüntetés volt, aminek precedens jellege példaértékű és iránymutatásként szolgálhatna.

Szikinger István az ügy margójára vetve jogosan tette fel a kérdést: hol a határ? Ha a kínzás tilalma alól kivételt engedünk - maradva a fenti két esetről -, utalva a Daschner mellett álló szerzőkre, engedjünk feloldást szexuális jellegű vagy vagyoni elleni deliktumok esetében is, ha azok összefüggésbe hozhatók terrorszervezetekkel?¹⁹ Úgy gondolom, a válasz egyszerű: arányosság. Mint ahogyan a Kúria a 4/2013. BJE határozatában leszögezte, vannak olyan helyzetek, ahol a jogos védelem intézménye nem nyújthat segítséget a megtámadottnak, a védekezőnek – még úgy sem, hogy az arányosságot vizsgálni kifejezetten nem kell már.

Ilyen esetnek minősül, ha a tisztán vagyoni elleni támadáskor a sértett kioltja a támadó életét. Igenis van tehát határ, ugyanis az egymásnak szembeveszülő, de emberi értéküket tekintve nem egy „súlycsoportba” tartozó érdekek, jogok közé nem tehetünk egyenlőség jelet.

V. Zárszó

¹⁶ Filó Mihály: Az inkvizítor védelmében – a kínzás jogállami apológiája? *Fundamentum*, 2005/3., 90-96. o.

¹⁷ Alan Dershowitz amerikai professzor bírói engedélyhez kötné az erőszak, vagy a kínzás alkalmazását kiemelten fontos ügyek felderítésében.

¹⁸ Filó: i.m. 92-93. o.

¹⁹ Szikinger István: Tortúra a nyomozásban, *Belügyi Szemle*, 2011/12., 46. o.

Meg vagyok róla győződve, hogy felelőtlenség lenne a kényszervallatás tilalma alól bármiféle kivételt megfogalmazni, majd azt jogszabályban rögzíteni. Az eljáró hatósági személy mérlegelési körébe fog tartozni az a döntés, amit végre fog hajtani, de a felelősséget nem szabad levenni a válláról, azzal tartozni köteles az igazságszolgáltatás előtt, annak függvényében kell, hogy cselekedjen. Ennek hiányában a visszaélések mindennaposakká válnának, s csak idő kérdése lenne, hogy a *ius cogens* szabályok közé mikor és mekkora „kiskapukat” iktatna be a jogalkotó.

Javaslatok mind hazai, mind nemzetközi viszonylatban megfogalmazódtak bennem. Az 56. számú Büntető Kollégiumi véleményben még inkább hangsúlyozni kell, hogy a hatósági személy efféle – a társadalom egésze védelmében végzett tevékenysége – nyomatékos enyhítő körülmény, s e tevékenységet ne könnyeljük el egy kecsesgató, utópikus illúzió reménytelen hajszolásaként.

Végezetül a XXI. század elején elérkeztünk arra a pontra, hogy feltegyük magunknak a kérdést: a terrorizmus nem kellő indok ahhoz, hogy a kényszervallatás abszolút tilalma alól „feloldozást nyerjünk”? Isten nyugosztalja az áldozatokat!